

SUMARI

Introducció	9
-------------------	---

I

Miralls creuats	15
Dues barcelonines	19
La nostra Beauvoir.....	25
Una jove inconformista	42
Lletraferides.....	53
Visca la República	61
La formació escolar.....	67
Mestratges	74
Primeres passes	85

II

El teatre.....	93
La universitat i la docència	104
El compromís històric	116
De viatges i llengües	129
Escriure la transició	137

La consciència feminista	145
Fusta de narradores.....	165
Periodisme <i>engagé</i>	184
Ràdio i televisió.....	195

III

Mirades sobre Barcelona.....	205
La política	216
El catalanisme	225
Un món d'homes	233
Fumadores.....	242
Censures, retrets i aplaudiments	247
El sentit de l'humor.....	254
Deixar testimoni.....	259
La malaltia i l'adeu	263
 Bibliografia.....	 267

INTRODUCCIÓ

En la meva propensió a conèixer i aprofundir en les escriptores que han practicat abans que jo l'escriptura, he confeïgit una llarga llista de noms als quals m'agradaria dedicar el meu temps. Però la vida és curta i la tinta finita, de manera que m'he de resignar a escriure només sobre algunes de les autores que m'han deixat més petjada: ja sigui perquè m'han tocat els seus llibres o bé les seves actituds vitals, o ambdues coses. Encara que soc fan de Mercè Rodoreda i penso que Maria Mercè Marçal és la poeta, la dona poeta, més rellevant del segle xx en tot l'Estat espanyol, entre les dates de naixement de l'una i l'altra hi ha dues autores importants que han acompanyat la meva formació cultural-sentimental i que posaria sense dubtar-ho en qualsevol llista que em demanessin: Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig.

Confesso, doncs, que he decidit escriure aquest llibre a manera d'homenatge. Voldria explicar i explicar-me el que m'ha quedat d'elles després de la lectura de les seves obres que he fet al llarg dels anys. Capmany/Roig, Roig/Capmany, una parella de ball plena d'afinitats i de diferències, però amb un denominador comú: haver estat culturalment rellevants a la segona meitat del segle més convuls i haver tingut una importància cabdal per a diverses generacions de lectors, sobretot de lectores.

Quan parlo de lectors no m'estic referint al “lector femella” de Cortázar —aquell que marca una distància amb la lectura i no s'implica gaire—, un bateig irònic que l'argentí va voler contraposar al lector ideal. Em refereixo a la lectora que, conscientment o inconscientment, busca en les autores una complicitat que els autors no poden donar-li per molt que li parlin a cau d'orella; una complicitat “femenina”, si em permeteu.

Vulguin o no admetre-ho els crítics i les històries de la lectura —que no són exactament el mateix que les històries de la literatura—, moltes lectores, des de molt joves, hem buscat en les autores una literatura que ens parlés a cau d'orella encara més del que ho feien els escriptors. Una literatura que ens parlés des del nosaltres col·lectiu que som les dones o des del jo individual que és cada dona, això va a gustos.

Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig han estat dues de les autores que a mi personalment m'han parlat a cau d'orella, que he sentit properes. També m'ha succeït amb altres, com Carmen Laforet, Isak Dinesen, Marguerite Duras, Clarice Lispector... En els anys primers de la meva formació lectora, als anys vuitanta, Capmany i Roig van ser a Catalunya, i per extensió a l'Estat espanyol, dues autores amb molta presència pública i dues de les veus més clares de la Transició. I com que jo soc filla de la Transició, ho vulgui o no soc també filla de Capmany i Roig.

En una època en la qual es feia necessari estrenar un nou llenguatge, elles van ajudar a inventar-lo: un llenguatge que parlés en clau rebel, desobedient, que ens fes entendre d'on veníem i cap a on anàvem. En una època en què es feia necessari estrenar un nou esperit crític, elles van ajudar a encar-

nar-lo. Per això crec que no és mala idea emmirallar-les l'una en l'altra. Competents, reivindicatives, sense pèls a la llengua i sobretot lliures, van escriure des del pensament progressista. I és per això que les seves trajectòries són invitacions a escriure des de la rebel·lia.

* * *

Succeeix que l'any 2016 es va complir el 25 aniversari de la mort d'ambdues i ja pràcticament no es llegeixen a les escoles, els seus llibres no es venen i gairebé ningú les cita (encara que a la prova de Selectivitat d'aquell any s'havia de valorar un text de Capmany, en concret un fragment de la novel·la *La pluja als vidres*, llavors descatalogada i introbable). El pertinaç costum de citar Josep Pla sembla no deixar lloc per a res més. En un país d'abundants talents cultivats seria una anècdota menor, aquí resulta preocupant perquè no anem sobrats i no ens convenen les butxaques foradades que deixen caure monedes pel camí.

No, no ens podem permetre prescindir de dues autores que han demostrat sobrades competències literàries i que han forjat trajectòries vitals de tan alt compromís intel·lectual. Si Capmany i Roig haguessin estat homes, les oblidaríem tan fàcilment? La resposta és no. Contràriament, sí que ens dediquem a rescatar de l'oblit escriptors que són menys que elles i, a sobre, molt menys polifacètics. Ja es diu que les dones sabem fer moltes coses alhora i totes bé, permeteu-me la picada d'ullet.

En un recent homenatge que amb motiu d'aquest 25è aniversari se li va fer a Montserrat Roig a Barcelona, al Col·

legi de Periodistes de Catalunya, la seva amiga Rosa Montero comentava que en els darrers anys Roig es dolia amb recança d'un cert menyspreu discret per part de col·legues que en un primer temps li havien donat el seu suport, però que ara la veien pujar potser més del que haurien volgut. De fet ja des del començament van ser uns quants els que la van tractar amb un raig de condescendència, com el mateix Joan de Sagarra, que tot i apreciar-la amb sorna li deia Montserrateta, o el mateix Josep Maria Castellet, que no sempre va confiar massa en el seu talent. Capmany, per la seva banda, va haver de patir en la darrera dècada de la seva vida, com a conseqüència del seu compromís polític, un exercici d'assetjament i enderrocament implacable del seu prestigi com a escriptora.

Capmany i Roig/Roig i Capmany, escriptores i a sobre feministes, perquè ambdues ho van ser i amb convicció; tenien en conseqüència tots els punts per a convertir-se en el blanc dels oligarques del patriarcat, els fills dels quals avui en dia està vist que les volen arraconar, per la qual cosa si no les recordem nosaltres, les dones, qui ho farà? Sabut és que la genealogia literària femenina és el resultat d'una tasca també eminentment femenina en la qual dones inquietes mantenen vives les baules que encarnen altres dones escriptores, fent que no es perdin i s'incorporin a la cadena de transmissió. Capmany i Roig són peces importants de la nostra cadena i volem que així sigui durant llarg temps.

Aquest assaig vol contagiar l'entusiasme pels seus respectius llegats, convidar a llegir-les, a recordar-les; i, per què no, a fer servir els seus textos per a inspirar textos nous. En temps confusos com aquests, en què els escriptors i els intel·lectuals modulen les seves veus per a no quedar assenyalats i acaten amb massa freqüència els dictats d'un sector editorial força

extraviat i d'uns mitjans de comunicació gairebé naufragats, els rebels i les rebels d'un passat tan recent són molt necessaris com a fars.

* * *

Les pàgines que segueixen són el resultat de la meva freqüentació de les seves obres (que van deixar en forma de llibres i articles) i també de les meves impressions d'altres feines seves com ara els guions de ràdio i televisió en el cas de Capmany i el periodisme televisiu en el cas de Roig. En les seves múltiples facetes, Capmany inclús va posar lletra a algunes cançons i... va fer un llibre gràfic ben divertit. Essent ambdues antifranquistes convençudes van compartir la seva defensa de la condició de la dona, i vagi per davant que també l'amor pel teatre, del qual van ser força més que aficionades.

Els lectors i les lectores sabran disculpar-me el to conversacional i descaradament antiacadèmic. També la meva afició a no incloure peus de pàgina, sobretot perquè no és la meva intenció avorrir sinó compartir, amb tota l'amenitat possible, les obres i les figures de Roig i Capmany/Capmany i Roig.

I

MIRALLS CREUATS

Si haguéssim d'escollir un moment en què les vides de Montserrat Roig i Maria Aurèlia Capmany es creuen, un instant en el qual els ulls de l'una es miren en els ulls de l'altra i es reconeixen, aquest seria una nit del mes de juny de 1966, en el tren nocturn que les porta de Barcelona a París. Llavors Roig tenia només dinou anys i Capmany havia complert els quaranta-set; una edat excel·lent per fer d'alumna, una edat excel·lent per fer de mestre. Va ser llavors quan la jove enèrgica i talentosa es va emmirallar en Capmany, una mestra còmplice i propera. I és probable que en aquelles hores compartides Capmany s'adonés que la seva deixebla era més brillant del que li havia semblat i que la seva curiositat la faria arribar lluny.

Anaven a París amb la companyia de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual per representar un Alberti i un Espriu, respectivament *El adefesio* i *Ronda de mort a Sinera*. Dormien en lliteres i el tren trontollava sobre les vies amb ritme bresolador. Aquella nit Capmany va dedicar a la jove aspirant a actriu —que és el que va ser Roig abans de convertir-se en aspirant a escriptora— un exemplar d'un llibre seu acabat de publicar, *La dona a Catalunya*.

Aquella nit alguna cosa va canviar per a Montserrat: “Recordo que vam passar gairebé tota la nit enraonant de nosaltres, les dones. Ella em va escoltar i no em va donar consells, i em va dedicar el seu llibre. A la matinada, en arribar a París, vaig tenir la sensació d’haver tornat a néixer. O més ben dit, com si m’hagués convertit en una persona adulta.” Amb aquestes paraules ho explica a “La construcció d’un ésser independent” (*Maria Aurèlia Capmany en els seus millors escrits*, 1986).

El cert és que Capmany ja feia un temps que era mestra de Roig, en concret des que aquesta tenia quinze anys i va ingressar a l’Escola d’Art Dramàtic Adrià Gual. Però la seva relació no va acabar allà, en aquell tren català-parisenc, sinó que va durar tot el que van durar les seves vides, ambdues estroncades pel càncer, que en el cas de Roig va arribar massa aviat. Lectures compartides, engrescadores discussions i moltes hores capbussant-se en qüestions de tota mena, entre les quals destacava un tema que els preocupava a totes dues, la condició de la dona.

Post mortem Capmany i Roig “van signar” juntes un llibre de contes, *De veu a veu: contes i narracions*. El va publicar Cercle de Lectors uns anys després de la mort d’ambdues autores. El sector editorial reordena la creació literària com li ve de gust i sense preguntar als morts. Però s’entén que els editors hagin caigut en la temptació d’ajuntar-les perquè la seva estreta relació convida a projectar una doble mirada sobre elles. Precisament per això he volgut nuar el que Marçal anomenava la gruixuda trena i convidar a mirar-les com si es tractés d’un d’aquells díptics renaixentistes en els quals dos personatges es contemplen l’un a l’altre. Es tracta aquí de

trenar les seves vides i les seves obres en la coincidència i en la disparitat, per veure què les uneix i què les separa.

No és ni molt menys el primer cop que ambdues autores es posen en relació per escrit. L'any 1993 la North Anglo Catalan Society els va dedicar un número monogràfic de la *Catalan Review. International Journal of Catalan Culture Woman* sota el títol “History and Nation in the Works of Montserrat Roig and Maria Aurèlia Capmany” (vol. VII, núm. 2). L'any 2001, desè aniversari de la seva mort, dins el Col·loqui Internacional que li va dedicar la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, Lluïsa Julià va fer una intervenció sota el nom de “Les nostres intel·lectuals: Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig”, on com el títol indica posa l'accent en aquesta faceta seva que van compartir i les va fer apostar per una concepció global de la funció de l'escriptora en la seva projecció. Julià es va referir a la relació que ambdues van mantenir com un diàleg intel·lectual, que va fer de les seves “dues veus que es legitimen l'una en l'altra”, cosa amb què estic completament d'acord.

Julià explicava també què va significar per a Roig conèixer Capmany, així com per a altres companys seus de generació que també se li van apropar: “més enllà dels coneixements transmesos, de l'obertura a un món cultural negat en el batxillerat i la universitat feixistes; la figura i l'actitud vital de Maria Aurèlia esdevenen un model nou d'escriptora on emmirallar-se.” Capmany va ser, per a ells, una dona amb opinió pròpia i que la verbalitzava sense embuts, en definitiva, un referent.

També l'any 2002 l'Institut Català de les Dones de la Generalitat de Catalunya va recollir per escrit l'homenatge

que al desembre del 2001 es va dedicar a ambdues a l'auditori del Palau de la Generalitat. El motiu era el desè aniversari de la seva mort i a l'homenatge es va presentar la mostra *Dues escriptors, dues catalanes: Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig*. Les intervencions estan recollides a *Universos dins l'Univers: elles hi són. Jornada d'homenatge a Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig*.

I finalment l'estiu del 2016 es va poder veure a la Galeria Eude de Barcelona l'exposició *La Barcelona de Pilar Aymerich*, on destacaven les fotografies que aquesta va fer de Roig i Capmany, de les quals s'exhibia una col·lecció abundant feta durant el decurs dels anys: de la primera que va fer a Montserrat Roig l'any 1970 a casa seva, de perfil i asseguda en un balancí, embarassada, amb espadnyes de lligar i una reproducció del *Guernica* al fons, a una foto de Capmany del braçet d'un jove Pasqual Maragall al bell mig de la plaça de Sant Jaume, amb l'ajuntament de teló de fons, immortalitzats l'any 1983.

Mentre escrivia aquest llibre, he volgut tenir sobre la meua taula una de les fotografies d'Aymerich que es podia veure a l'exposició esmentada: una fotografia datada l'any 1972 on hi són Montserrat Roig i el seu fill Roger quan aquest era ben menut. Són a les Fonts d'en Ribes de l'Antic Casino de Barcelona, situat a l'Arrabassada, un edifici imponent que datava de finals del segle XIX i del qual només queden runes i algunes peces aïllades, com la font d'estil modernista decorada amb mosaic estil trencadís gaudinià que els serveix de fons. Per a mi és una instantània que ens parla de transmissió, de mestratge, del llegat que una generació deixa a una altra.

Aquesta obra va ser guardonada amb el 33è Premi d'Assaig Josep Vallverdú 2016, convocat per l'Ajuntament de Lleida i per l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida. Les persones que van formar part del jurat van ser Xavier Antich, Salvador Giner, Josep M. Sala-Valldaura, Cristina Pujades i Lluïsa Julià, que actuava com a secretària.

© dels textos: M. Àngels Cabré Castells, 2016

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2017

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: maig de 2017

ISBN: 978-84-9975-868-8

DL 609-2017

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

— imprès a **lleida** —

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.